

The article outlines the advantages of foreign methodology, development and improvement of the teaching methodology of the Uzbek language teaching in general educational schools.

MILLIY MUSIQIY MEROSNI O'RGANISHNI UZLUKSIZLIK VA UZVIYLIK TAMOIYILI ASOSIDA TASHKIL ETISH: MUAMMO VA YECHIMLAR

I. Qudratov – *pedagogika fanlari nomzodi*
Samarqand davlat universiteti

Tayanch so'zlar: musiqa, dars, ta'lim, mumtoz musiqa, musiqiy meros, uzviylik, tizimlilik.

Ключевые слова: музыка, урок, образование, народная музыка, музыкальное наследие, непрерывность, систематичность.

Key words: music, lesson, education, folk music, musical heritage, continuity, systematicity.

Kelajagimiz davomchilari-o'quvchi yoshlarni o'zbek milliy musiqa merosi bilan chuqur tanishtirib borish, shu orqali ularda milliy ong, tafakkur, nafosat, milliy qadriyatlarini qadrlash, milliy o'zlikni anglash hissini barqaror shakllantirish bugungi kunda uzluksiz ta'lim tizimi oldiga qo'yilgan dolzarb ijtimoiy buyurtma hisoblanadi.

Prezident Shavkat Mirziyoyevning "o'zbek milliy maqom san'atini yanada rivojlantirish chora tadbirlari to'g'risida"gi [1] "O'zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasini ta'minlash to'g'risida"gi [2], shuningdek ta'lim, fan, madaniyat, sohasiga oid qaror farmon va nutqlarida bu ishlarni yuqori darajada takomillashtirish ustuvor vazifalar qatorida belgilangan.

Ta'lim tizimi va mazmunini milliy negizda shakllantirish jahonning ilg'or mamlakatlarida qo'llanilayotgan yangi texnologik jarayonlarni o'zlashtirish bilan bir qatorda xalqimizning tarixiy an'analari, manaviy va madaniy merosidan oqilona foydalanish ko'lami, sifat hamda samaradorligiga ko'p jihatdan bog'liqdir.

Uzoq yillar davomida bizda ta'lim-tarbiya ishlari jahon sivilizatsiyasining ilg'or yutuqlari va xalqimizning tarixiy-madaniy ildizlaridan uzulib qolgan edi. Mustaqil rivojlanish yillarida barcha jabhalarda bo'lgani kabi musiqa ta'limi va tarbiyasini milliy negizda barpo etishning keng imkoniyatlari yaratildi.

O'zbek xalq musiqa merosi o'z mazmunida xalqimizning muayyan tarixiy bosqichlari, ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy turmush tarzi, hayotiy qarashlari, urf-odatlar va umuminsoniy g'oyalarni mujassamlashtiradi.

Shu bois ulardan talimiy va tarbiyaviy maqsadlarda umumli foydalanish hech qachon o'z dolzarbligini yo'qotmaydigan vazifalar sirasiga kiradi. Bu esa amaldagi uzluksiz ta'limning barcha bo'g'inlarida, xususan, umumta'lim maktablarida o'quvchi yoshlarni milliy musiqa merosimizning eng noyob namunalari – xalq qo'shiqlari, kuylari, folklore, mumtoz va maqom asarlari bilan keng va chuqur tanishtirib borishni taqozo qiladi.

Keyingi yillarda musiqa ta'limi sohasida uni milliy asoslarda rivojlantirishga qaratilayotgan e'tibor, amalga oshirilayotgan o'zgarishlar va ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan talablar bu yo'nalishda birinchi navbatda echimini kutayotgan muammolar sirasida quyidagilarni takidlab o'tishni lozim topdik:

1. Umumta'lim maktablarining musiqa madaniyati fani bo'yicha o'quv dasturi va darsliklariga kiritilgan, kuylash va tinglash uchun tavsiya etilgan o'zbek milliy musiqa merosi, mumtoz va maqom asarlari repertuarini qayta ko'rib chiqish, shuningdek, milliy musiqiy meros, mumtoz va maqom haqidagi nazariy bilim, amaliy ijrochilik malakalarini hosil qilishga mo'ljallangan o'quv materiallarini muayyan sinf, chorak mavzulari doirasida cheklanib qolmasligiga e'tibor qaratish.

2. Milliy musiqiy meros, uning tarkibidagi yuksak ijod namunasi bo'lgan mumtoz va maqom kuy-qo'shiqlarini

tinglash, o'rganish, kuylash bilan big'liq ta'limiy tarbiyaviy ishlarning sinf va sinfdan tashqari shakllarda, uzviylik va tizimlilik tamoyillari asosida yo'lga qo'yish.

3. O'zbek xalq musiqa merosi (folklor mumtoz va maqom) haqidagi o'quv materiallari va ular uchun ajratilgan o'quv soatlari hajmini ko'paytirish, mazmunan yanada boyitish.

4. Musiqa darslarida "Musiqiy fonoteka" so'zi keltiriladi-yu, lekin maktablarda uni uchratishga muvaffaq bo'lolmadik. Tegishli ta'lim vazirliklari tomonidan barcha ta'lim muassasalari "Musiqiy fonoteka" va kerakli texnik vositalar bilan ta'limlash choralari ko'rish.

Shuni e'tirof etish joizki, o'zbek xalq musiqa merosi ulkan manaviy xazina bo'lib, uning tarkibidagi og'zaki an'anadagi folklore kuy qo'shiqlar, mumtoz va maqom kabi yirik turkumli asarlar necha asrlar davomida xalq orasidan etishib chiqqan noyob iste'dod sohiblari tomonidan yaratilib, sayqallanib, avlodlar osha bizgacha etib kelgan. Bu an'ana hozirgi vaqtda ham etuk hofiz, sozanda, bastakorlar tomonidan muvaffaqiyat bilan davom ettirilib kelinmoqda.

Inson o'z tabiatiga ko'ra doimo go'zallikka intilib yashaydi. Go'zallikka intilish mayli bilan yashaydigan insonni yoshligidan go'zallikni anglash, his qilish, unga to'g'ri munosabatda bo'lish, qadrlashga o'rgatish, go'zallik yaratishga bo'lgan intilishini ro'yobga chiqarish ta'lim tizimi muassasalarining bosh maqsadi va vazifasi bo'lmog'i lozim. Shu tufayli milliy nafosat va ahloq, milliy etikani o'zida mujassam etgan milliy musiqiy merosni o'rganishni ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida uzluksizlik va uzviylik tamoyili asosida yo'lga qo'ymog'imiz shart.

Bugungi kunda texnik vositalar (Ijtimoiy siyosiy tar-moqlari, telefon) orqali behayolikni, sharmsizlikni, quruq ohang bilan yo'g'rilgan "raqs"lar, shovqinli, baqiroq, yig'loqi nolalarni ommaviy madaniyat niqobi ostida yoshlar hayotiga kirib kelayotgani, zamonaviy Estrada san'atidagi qo'shiqchilikni "internatsionallashuvi" (boshqa xalqlar musiqasiga taqlid, o'zbekchallashtirish, ohangdan foydalanish, o'xshovsiz xatti harakat "qiliq"lar bilan bezalgan "klip"lar) natijasida xalqimizning milliy betakror jozi-basiga ega bo'lgan musiqiy an'analari o'rnini soxta, yengil-yelpi ohanglarga qiziqish mayllari egallab olayotganligi achinarli holdir. Bularning barchasi bugungi kunda uzluksiz ta'limning barcha bo'g'inlarida o'quvchi yoshlarni milliy ma'naviy qadriyatlarga munosabatini milliy g'oya va mafkura mazmuni va mohiyatiga monand shakllantirish muammolarning nazariy asoslarini tahlil qilish va ularning ijobiy yechimini ta'minlash choralari, ish usullari, vositalari, pedagogik shart-sharoit va imkoniyatlarini aniqlash, birinchi navbatda milliy musiqa merosimizni chuqur o'rganish, unga qiziqish va muhabbat tuyg'ularini o'stirishning ilmiy pedagogik tizimini ishlab chiqish, yosh avlod tarbiyasi uchun mas'ul pedagog-murabbiylar oldiga o'z faoliyatiga yuksak mas'uliyat bilan yondoshish vazifalarini qo'yadi.

Adabiyotlar

1. Fayzullayev E. Bo'lajak musiqa o'qituvchilari ba'diyy didini shakllantirishda o'zbek mumtoz musiqasi imkoniyatlaridan foydalanish. -Toshkent: Fan va texnologiyalar markazi bosmaxonasi, 2008.
2. Qudratov I. Talabalarni xalq qo'shiqlari vositasida estetik tarbiyalash. -Toshkent: «Fan», 2009.
3. Nosiroya H. Men o'zbek qiziman. -Toshkent: «G'afur G'ulom»i, 1968.
4. Hasanov A. Musiqa va tarbiya. -Toshkent: «O'qituvchi», 1993.

РЕЗЮМЕ

Hozirgi kunda uzliksiz ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan ijtimoiy talablardan biri – kelajagimiz hisoblangan yoshlarni o'zbek musiqiy madaniy meroslari bilan tanishtirish orqali ularda ruhiy barqarorlikni, o'zlikni anglashni, estetik hissiyotlarni qaror toptirishdan milliy qadryatlardan hurmatni shakllantirishdan iborat.

РЕЗЮМЕ

Одним из социальных требований предъявляемых к системе непрерывного образования является воспитание молодёжи на основе их ознакомления с узбекским классическим наследием, при этом развивая такие качества как духовную устойчивость, самопознание, эстетическое воспитание, и чувство уважения к национальным традициям.

SUMMARY

One of the social requirements in the system of continuous education today is the upbringing of the youth on the basis of classical heritage of Uzbek music and developing such qualities as spiritual stability, self-realization, aesthetic education and respect for the national traditions.

ДАРС ЖАДВАЛИНИ ТУЗИШ ТИЗИМИНИНГ МАТЕМАТИК МОДЕЛИ

Д.Т.Мухамедиева - техника фанлари доктори

Ахборот коммуникация технологиялари илмий - инновацион маркази

А.Д.Сапаров – биология фанлари номзоди

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти

Д.Ш.Зиядуллаев – техника фанлари номзоди, доцент

Мухаммад ал-Хоразмий номидаги ТАТУ

А.Б.Джолдасбаева- ассистент ўқитувчи

Мухаммад ал-Хоразмий номидаги ТАТУ Нукус филиали

Таянч сўзлар: олий таълим муассаси, математик модел, чизикли дастурлаш, дарс жадвали, ресурс, мақсад функция.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, математическая модель, линейное программирование, расписание курсов, ресурс, целевая функция.

Key words: higher educational institution, mathematical model, linear programming, course schedule, resource, objective function.

1. *Кириш.* Мазкур ишнинг мақсади Олий таълим муассаси (ОТМ) даги дарс жадвалини автоматик тузиш масаласини самарали (берилган муддат ва берилган оптималлик даражасида) ечиш ва аниқ амалий масаланинг доирасида тизимни мослаштириш учун эгилувчанликка (кирувчи ўзгарувчилар ўзгарган ҳолда сезиларли бўлмаган ўзгаришлар) эга бўлган математик моделини тузишдан иборатдир.

ОТМ ларида мутахассисларни тайёрлаш сифати ва айниқса илмий-педагогик потенциалдан фойдаланиш самарадорлиги маълум даражада ўқув жараёнини ташкил этиш даражасига боғлиқ бўлади.

Мазкур жараённинг асосий ташкил этувчиларидан бири - машгулотлар жадвали - меҳнат маромини регламентлаштиради, ўқитувчиларнинг ижодий фойдали иш коэффициентига таъсир қилади, шунинг учун уни чекланган меҳнат ресурслари - ўқитувчилар таркибидан фойдаланишни оптималлаштириш омили сифатида қабул қилиш мумкин. Жадвални ишлаб чиқиш технологиясини эса нафақат меҳнат талаб техник жараён, компьютердан фойдаланган ҳолда механизациялаш ва автоматлаштириш объекти сифатида эмас, оптимал тенглама акцияси сифатида қабул қилиш мумкин. Шундай қилиб, бу - ОТМ ларида яққол иқтисодий самарали оптимал машгулотлар жадвалини ишлаб чиқиш масаласидир. Дарс жадвалини тузиш масаласи кўп мезонлидир.

Жадвални тузиш масаласини семестр бошида машгулотларни механик тақсимлаш функциясини амалиётга тадбиқ этувчи маълум бир дастур сифатида қабул қилиш керак эмас. Меҳнат ресурсларидан унумлироқ фойдаланишнинг иқтисодий самарасига мазкур меҳнат ресурсларини бошқариш бўйича диққат билан ишлаш натижасидагина эришилиши мумкин. Бу ерда жадвал бундай бошқарувнинг воситасидир ҳолос ва ундан тўлароқ фойдаланиш учун, дастур ўзида нафақат оптимал жадвални тузиш воситаларини, балки дарс жадвалини тузиш пайтида доимий деб ҳисобланган айрим кирувчи маълумотларнинг ўзгариши оқибатида унинг оптималлигини қўллаб-қувватлаш воситаларини мужассамлаштириши керак.

Бундан ташқари, бундай мураккаб тизимни оптимал бошқариш тизимда содир бўладиган жараёнлар тўғрисида маълум бир статистик ахборотни

тўпласдан туриб оптимал бошқариб бўлмайди. Шунинг учун оптимал жадвални тузиш масаласининг ўзи ўқув жараёнини бошқариш мураккаб тизимининг бир қисмидир ҳолос [1-3].

Мазкур масаланинг кўп мезонлиги ва математик модел қуриладиган объектнинг мураккаблиги моделни мураккаблаштирадиган ва натижада масалани ечишда қўлланиладиган хотира ва вақт ҳажмини оширмасдан дарс жадвалини тузиш алгоритмларининг функционал имкониятларини ошириш учун объектни изчил математик ўрганиш заруратини келтириб чиқаради.

2. *Масаланинг қўйилиши.* Дарс жадвалини тузиш назарияси масаласи унинг умумий қўйилишида ечимни топишга катта қийинчиликлар билан эришилсада, жуда ҳам кўркам ҳисобланади. Дарс жадваллари назарияси билан кўпгина малакали мутахассислар шугулланган бўлсаларда, шу кунгача ҳеч ким аҳамиятли натижалар олмади. Бундай натижаларни олишга муваффақиятсиз уринишлар одатда чоп этилмайди, айнан шуниси бир кўринишда содда кўринган қўйилишга кўпгина тадқиқотчиларнинг эътиборини жалб этиши сабабини тушунтириб беради.

Умумий кўринишда дарс жадвалини тузиш масаласи куйидагидан таркиб топган. Маълум бир ресурслар тўплами ёки хизмат кўрсатувчи қурилмалар ёрдамида маълум бир вазибалар тизими бажарилиши керак. Бош мақсад, вазиба ва ресурсларнинг берилган ҳоссалари ва уларга юқлатилган чеклашлар асосида самарадорлиқнинг зарурий меъёрини оптималлаштирувчи ёки оптималлаштиришга интилувчи вазибаларни тартибланишнинг самарали алгоритмининг топишдан иборатдир. Самарадорлиқнинг асосий ўлчовлари сифатида жадвалнинг устун ва сатрларининг сони ва масала ечимини олишнинг ўртача вақти ўрганилади.

Дарс жадвалларининг умумий назариясида барча хизмат кўрсатувчи қурилмалар (ёки процессорлар) айни вақтда биттадан ортиқ вазифани бажара олмайдилар. Шунинг учун умумий дарс жадваллари назариясини ўқув машгулотлари жадвалига ўтказганда куйидаги фаразлар қилинди [4-5]:

- ҳамма процессорлар (яъни, ўқув жадвали ҳолида-аудиториялар) сизимга- маълум бир $C \geq 1$ сонига эгадир. Процессорнинг сизими у мазкур вақт